

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ภาวะผู้นำ (Leadership) เป็นปัจจัยที่สำคัญยิ่งต่อความสำเร็จขององค์กรผู้นำมีภาระหน้าที่และความรับผิดชอบโดยตรง วางแผนสั่งการดูแลและควบคุมให้บุคลากรขององค์กรปฏิบัติงานต่างๆ ให้ประสบความสำเร็จตามเป้าหมายและวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ ปัญหาที่เป็นที่สนใจของนักวิชาการ และบุคคลทั่วไปมักอยู่ตรงประเด็นที่ว่าผู้นำทำอะไร หรือมีวิธีการอย่างไรจึงทำให้ผู้ใต้บังคับบัญชาเกิดความผูกพันกับงานแล้วทุ่มเทความสามารถ และพยายามที่จะทำให้งานสำเร็จด้วยความเต็มใจ บทบาทผู้นำสังคมไทยในปัจจุบัน ส่วนใหญ่รับอิทธิพลจากแนวคิดแบบตะวันตกจากการไปศึกษาและฝึกอบรมจึงถูกหล่อหลอมโดยแนวคิดแบบตะวันตกและมองว่าระบบบริหารมีความเป็นสากลทั่วโลกให้การยอมรับ แนวคิดภาวะผู้นำตามแบบตะวันตกตั้งอยู่บนพื้นฐานของจุดเน้นหลัก^๑ คือ (๑) ภาวะผู้นำแบบกำหนดทิศทาง (๒) ผู้นำแบบมีส่วนร่วม (๓) ผู้นำแบบสร้างพลังอำนาจ (๔) ผู้นำแบบใช้บารมี (๕) ผู้นำตามความนิยม ในขณะที่แนวคิดผู้นำแบบตะวันออก^๒ คำนึงหลักต่อไปนี้เป็น วัฒนธรรม ความประพฤติ ความซื่อสัตย์และจงรักภักดี แนวคิดผู้นำแบบตะวันออกค่อนข้างมองการทำงานแบบองค์รวม บูรณาการ ยึดเป้าหมายแล้วทำไปจนเกิดความสำเร็จ บริหารงานพร้อมการเรียนรู้ เพื่อให้บรรลุถึงความเป็นจริงมุ่งแก้ไขปัญหามาตามความเป็นจริงที่เกี่ยวข้องกับศีลธรรมจริยธรรมตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเน้นการพัฒนาจิตใจที่ดีของชาวพุทธ เรียนรู้อย่างลึกซึ้งเพื่อตอบสนองสัจ และนำความรู้ที่ได้ลงสู่การปฏิบัติอย่างยั่งยืนให้บุคคลสามารถใช้ชีวิตในสังคมและเหนือสิ่งใดคือการตระหนักถึงความเป็นตัวตนของตนเอง (Self Realization) หรือการค้นพบตัวเอง

ผู้นำแนวคิดแบบตะวันออกที่เป็นแบบอย่างที่ดีที่สุดก็คือพระพุทธเจ้า ได้เน้นการเป็นผู้นำด้านจริยธรรม (Ethical Capital) ดังที่ท้าวหาพรมมากราบอาราธนานิมนต์พระพุทธองค์ผู้เป็นผู้นำว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้มีพระปัญญาดี มีพระสมันตจักขุบุรุษ ผู้ยืนบนยอดภูเขาศิลาล้วนพึงเห็นหมู่ชนได้โดยรอบ แม้นฉันใด พระองค์ผู้หมดความโศกแล้วโปรดเสด็จขึ้นสู่ปราสาทคือธรรม จักได้เห็นหมู่ชนผู้

^๑ วีระวัฒน์ ปันนิดาภัย, “ภาวะผู้นำ ทฤษฎีและปฏิบัติ” : ศาสตร์และศิลป์สู่ความเป็นผู้นำที่สมบูรณ์, (กรุงเทพมหานคร : เพชรสยามการพิมพ์, ๒๕๔๘), หน้า ๒๐.

^๒ พุทธทาสภิกขุ, พุทธทาสภิกขุ : มิติใหม่ของพระพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : โอ เอส พริ้นติ้งเฮ้าส์, ๒๕๔๘), หน้า ๑๐.

ตกอยู่ในความเศร้าโศกและถูกชาติชราครอบงำได้ชัดเจน ฉะนั้น” “ข้าแต่พระองค์ผู้มีความเพียรผู้ชนะสงคราม ผู้นำหมู่^๓ (นายโก) พระพุทธองค์ทรงนำผู้นำหมู่เวไนยสัตว์ข้ามทางกันดารคือการเกิดในวัฏสงสารเสียได้”^๔ พระองค์ยังทรงเน้นเรื่องจิตวิญญาน พระองค์เป็นผู้นำที่ปราศจากความรุนแรงคืออหิงสาหรือ (Non-violence) เป็นคนที่ปล่อยวางในสิ่งที่เกิดขึ้น เพราะไม่ยึดในอัตตาเพื่อให้เกิดความสงบของจิตใจที่เกิดขึ้น (Peace of Mind) ไม่มีตัวตนจะดับสลายไปในที่สุด ที่ว่าด้วยเรื่องสุญญตา^๕

พระสัมมาสัมพุทธเจ้าแม้ทรงปรินิพพานไปนานแล้วก็ยังทรงผู้นำเป็นแบบอย่างให้สาวกดำเนินรอยตามตั้งแต่สมัยพุทธกาลมาจนถึงปัจจุบัน ส่วนประเทศไทยมีพระสงฆ์ที่มีบทบาทผู้นำทางการเผยแผ่พระพุทธศาสนา เช่น พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต) หลวงพ่อปัญญานันทะ เป็นต้น ซึ่งแต่ละรูปมีจุดเด่นการเป็นผู้นำที่แตกต่างกันไป แต่งานวิจัยเล่มนี้ผู้วิจัยสนใจบทบาทภาวะผู้นำของพุทธทาส ซึ่งบุคคลสำคัญที่เป็นผู้ชี้นำและจูงใจให้เยาวชนโดยเฉพาะนักศึกษายุคใหม่ รู้จักพระพุทธศาสนามากขึ้น และมีมุมมองเรื่องพุทธศาสนาอย่างเป็นวิทยาศาสตร์ด้วย โดยเฉพาะการประกาศพุทธธรรมเรื่อง “สุญญตา” โดยการให้ความหมายว่า “จิตว่าง” ท่านพุทธทาสภิกขุเป็นที่ยอมรับนับถือได้รับการยกย่อง ให้เป็นบุคคลสำคัญของโลก จากการที่ท่านได้อุทิศตนเกือบตลอดชีวิตของการครองสมณเพศเพื่อการเผยแผ่พระธรรม^๖ ซึ่งเป็นธรรมที่ประยุกต์ใหม่มีความร่วมสมัยเหมาะสมกับสังคมปัจจุบัน ท่านเชื่อว่าความเสื่อมทางศีลธรรมจะเพิ่มขึ้นเป็นลำดับและความทุกข์จะแผ่ซ่านไปทั่ว^๗ นี่คือการเริ่มต้นการเป็นผู้นำในการริเริ่มก่อตั้งสวนโมกขพลารามขึ้นในสมัยนั้น ประการที่แสดงคุณลักษณะเด่นชัดจากเรื่องที่ท่านกล้าโต้แย้งเรื่องความเชื่อแนวคิดเดิมแบบเก่าของชาวพุทธ ท่านพูดแรงเรื่องภูเขาวีถีพุทธธรรม ท่านบอกว่าแม้พระพุทธรูปก็กั้นขวางไม่ให้เข้าถึงพุทธธรรมที่แท้จริง คนฟังก็บอกว่าท่านเป็นมิชฌาภิกขุ ดูหมิ่นพระพุทธรูป ไม่นับถือพระพุทธรูป ท่านก็ไม่ตอบโต้ว่าอะไร ปล่อยให้เขาวิพากษ์วิจารณ์กันไปตามเรื่อง^๘ สิ่งนี้สะท้อนถึงบุคลิกภาพของผู้นำที่รักสงบ

^๓ ที.มหา (ไทย) ๑๐/๗๐/๔๐.

^๔ ที.ม.อ. (ไทย) ๗๐/๖๗.

^๕ กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ, พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับหลวง เล่มที่ ๓๑, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๒๕), หน้า ๓๑๑.

^๖ พุทธทาสภิกขุ, เล่าไว้เมื่อสนธยา : อดีตชีวิตประวัติของพุทธทาสภิกขุ, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๘), หน้า ๓๐.

^๗ พุทธทาสภิกขุ, โลกวิปริต, (กรุงเทพมหานคร : สวนโมกขพลารามและธรรมทานมูลนิธิ, ๒๕๔๙), หน้า ๕๐.

^๘ พุทธทาสภิกขุ, ชีวิต การงาน หลักธรรม พุทธทาสภิกขุ, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๓๖), หน้า ๑๘.

แท้จริงหลังจากท่านยื่นกรานหนักแน่นเรื่องแนวคิดที่ถูกต้องและถือเป็นความจริงนี้ตามหลักธรรมของพระพุทธธรรม ที่มีเพียงพระธรรมเป็นตัวแทนของพระพุทธเจ้า ไม่ได้มีหลักธรรมข้อใดที่สอนให้กราบไหว้รูปสักการะ ท่านเป็นนักปราชญ์ทางศาสนาท่านบวชแล้วศึกษาค้นคว้าธรรมะ มองดูเหตุการณ์ต่างๆ ในวงการพระศาสนา เห็นว่ายังมีความเชื่อไม่ถูกต้องทางปฏิบัติ ไม่ถูกต้องอยู่หลายเรื่อง ท่านจึงใช้การเทศน์การสอน การสอนของท่านไม่ได้สอนเพื่อให้คนเข้าใจศาสนา สอนไปตามเรื่องตามราว ซ้ำแล้วซ้ำอีก แต่สอนให้คนเข้าใจธรรมะของพระพุทธเจ้าอย่างแท้จริง ท่านยังเป็นผู้นำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาช่วยแก้ไขปัญหาสังคมในยามวิกฤติ เช่น ในยามเกิดสงคราม ในงานบ้านเมืองวุ่นวาย เป็นต้น

พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) ผู้ก่อตั้งและพัฒนาสวนโมกขพลารามที่อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี ให้เป็นสถานที่ที่มีบทบาทในการปฏิบัติธรรมและเผยแผ่พระพุทธศาสนา เป็นแหล่งค้นคว้าและเผยแผ่พระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าที่มีชื่อเสียงทั้งในประเทศไทยและต่างประเทศ ท่านได้กล่าวถึงเหตุที่ก่อตั้งไว้ว่า “การตั้งสวนโมกขพลารามไม่มีอะไรมาเพียงแต่มองเห็นว่าควรปรับปรุงการปฏิบัติธรรมเท่านั้น โดยการกลับไปหาของเดิมว่าการปฏิบัติดีปฏิบัติชอบเป็นอย่างไร เพื่อรื้อฟื้นพระพุทธศาสนากลับมาสู่สภาพเดิมเหมือนครั้งสมัยพุทธกาล”.....และ “การเกิดสวนโมกขพลารามเรารู้ว่าเป็นนิมิตหมายแห่งการเปลี่ยนแปลงยุคใหม่ เพื่อการแก้ไขสิ่งต่างๆ ให้ดีขึ้นเท่าที่เราพึงทำได้”^๙ คนส่วนใหญ่รู้จักสวนโมกขพลารามในนามของพระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) เพราะท่านเป็นผู้สร้างสวนโมกขพลารามและพัฒนาบทบาทของสวนโมกขพลารามมาตลอด ดังที่ ประเวศ วะสี ได้กล่าวถึง พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) ไว้ว่า “ท่านได้สร้างคุณูปการอย่างใหญ่หลวงต่อสังคมไทยและแกโลก”^{๑๐}

ท่านพุทธทาสภิกขุยังเป็นนักเขียนท่านหนึ่ง ที่เขียนหนังสือธรรมะ เช่น ชุดธรรมโมฆณ มีทั้งหมด ๔๐ เล่ม หนังสือธรรมะเล่มธรรมดาทั่วไปก็มีมากมาย มีเทพธรรมะที่ท่านได้เทศนาสั่งสอนจนนับไม่ถ้วน และที่สำคัญท่านเป็นแบบอย่างของพระภิกษุ และชาวพุทธทุกคนในการศึกษาค้นคว้าหลักธรรมะให้เข้าใจอย่างแท้จริง จนสามารถเทศนาสั่งสอนพุทธศาสนิกชนทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ ได้เข้าใจธรรมะของพระพุทธเจ้าอย่างถูกต้องชัดเจน และสามารถนำไปเป็นแนวปฏิบัติได้ตลอด จนถึง การแต่งตำราทางพระพุทธศาสนาไว้มากมาย ก่อให้เกิดประโยชน์ต่อผู้อ่านที่สามารถนำหลักธรรมของพระบรมศาสดาที่ท่านเขียนไว้ไปประพฤติปฏิบัติได้ และท่านมีปณิธานอย่างแรงกล้าที่จะให้มวลมนุษย

^๙ พุทธทาสภิกขุ, พุทธทาส สวนโมกขพลาราม กำลังแห่งการหลุดพ้น, (นนทบุรี : ภาพพิมพ์, ๒๕๓๘), หน้า ๒๗.

^{๑๐} ประเวศ วะสี, สวนโมกข์ ธรรมกาย สันติอโศก, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์หมอชาวบ้าน, ๒๕๓๐), หน้า ๑๓.

ได้เข้าใจหลักธรรมะที่ตนนับถือ (ไม่ว่าศาสนาใดก็ตาม) ต้องการสร้างความปรองดองกันในทุกศาสนา ไม่ก่อให้เกิดความแตกแยก และต้องการให้ทุกคนไม่หลงมัวเมาอยู่ในแต่ “วัตถุนิยม” แต่หันมาสนใจ ธรรมะเข้าใจธรรมะ และปฏิบัติธรรมะในลักษณะ “ธรรมนิยม”

ท่านพุทธทาสภิกขุ ถือเป็นแบบอย่างของชาวพุทธในการเผยแผ่ธรรมะที่ถูกต้องให้แก่ชาวโลก ดังนั้น จึงมีผู้ให้ความสนใจที่จะเข้าไปศึกษาธรรมะกับท่านพุทธทาสภิกขุในสวนโมกขพลาราม ทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ ท่านได้ช่วยรื้อฟื้นธรรมะของพระพุทธเจ้า ปลุกชาวพุทธให้ตื่นตัว ให้ก้าวหน้า เพื่อทำกิจอันเป็นประโยชน์แก่พระศาสนาสืบต่อไป ถือว่าท่านเป็นพระสงฆ์ไทยที่มีบทบาทโดดเด่นผู้นำทางศาสนาเป็นที่ยอมรับของสังคมชาวพุทธในประเทศไทย และนานาชาติ ท่านเป็นพระสงฆ์อีกรูปหนึ่งที่น่าศึกษาตั้งแต่ต้นว่า ท่านมีวิธีคิด กระบวนการเผยแผ่พระพุทธศาสนาตามรูปแบบของท่าน และรูปแบบของท่านก็ประสบความสำเร็จตั้งแต่อดีตที่ยาวนาน แม้ปัจจุบันท่านมรณภาพแล้ว ผลงานของท่านยังเผยแผ่ออกสู่สาธารณชนอยู่อย่างต่อเนื่อง

เหตุผลนี้ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะวิจัยเกี่ยวกับอัตชีวประวัติ ผลงาน และภาวะผู้นำในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของท่านพุทธทาสภิกขุ (พระธรรมโกศาจารย์) ผลของการวิจัยครั้งนี้จะช่วยให้ภาวะผู้นำของท่านพุทธทาสภิกขุ (พระธรรมโกศาจารย์) เป็นที่รู้จักกันเด่นชัดขึ้น ทั้งยังเป็นประโยชน์ต่อคณะสงฆ์โดยรวมในการนำผลการวิจัยไปปรับใช้ให้เข้ากับยุคสมัยและจะเป็นประโยชน์ต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ทั้งภาครัฐและเอกชน ที่จะได้นำข้อมูลเหล่านี้ไปปรับใช้เป็นแนวทางในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาได้อย่างเหมาะสมต่อไป

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์ที่เกี่ยวกับการศึกษาวิจัย โดยผู้วิจัยได้ตั้งไว้ดังนี้

๑.๒.๑ เพื่อศึกษาแนวคิดทฤษฎีภาวะผู้นำในวรรณคดีทั่วไปและในวรรณคดีพระพุทธศาสนา

๑.๒.๒ เพื่อศึกษาอัตชีวประวัติ และผลงานของท่านพุทธทาสภิกขุ (พระธรรมโกศาจารย์)

๑.๒.๓ เพื่อวิเคราะห์แนวคิดที่สำคัญและภาวะผู้นำของท่านพุทธทาสภิกขุ (พระธรรมโกศาจารย์) ที่มีอิทธิพลต่อสังคมไทยในปัจจุบัน

๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ

๑.๓.๑ อะไรคือแนวคิดและทฤษฎีภาวะผู้นำทั่วไป และตามหลักพระพุทธศาสนา

๑.๓.๒ ต้องการทราบอัตชีวประวัติ และผลงานของท่านพุทธทาสภิกขุ (พระธรรมโกศาจารย์) ว่ามีคุณลักษณะเป็นอย่างไร

๑.๓.๓ ต้องการทราบแนวคิดที่สำคัญและภาวะผู้นำของท่านพุทธทาสภิกขุ (พระธรรมโกศาจารย์) ที่มีอิทธิพลต่อสังคมไทยในปัจจุบัน ว่ามีอย่างไรบ้าง

๑.๔ ขอบเขตการวิจัย

๑.๔.๑ ขอบเขตด้านเนื้อหา

ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยทำการศึกษาจากพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พ.ศ. ๒๕๓๙ เพื่อมุ่งเน้นประเด็นเกี่ยวกับผู้นำ ภาวะผู้นำ หลักธรรมสำหรับผู้นำ และศึกษาค้นคว้า จากคัมภีร์อรรถกถา ฎีกาที่เกี่ยวข้อง

๑.๔.๒ ขอบเขตด้านเอกสาร

ผู้วิจัยศึกษาแนวคิดภาวะผู้นำในวรรณชนกวิชาการไทย ศึกษาแนวคิดทฤษฎีภาวะผู้นำแบบตะวันตก จากหนังสือ ตำรา และเอกสารทางวิชาการที่เกี่ยวข้อง

๑.๔.๓ ขอบเขตของการวิเคราะห์

ผู้วิจัยทำการศึกษาภาวะผู้นำของท่านพุทธทาสภิกขุเริ่มตั้งแต่อดีตชีวิตประวัติ ผลงานทางด้านวิชาการและลักษณะภาวะผู้นำในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา จากหนังสือ ตำรา เอกสารทางวิชาการ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องต่างๆ

๑.๔.๔ ขอบเขตด้านเวลา

ผู้วิจัยเริ่มศึกษาตั้งแต่ เดือน พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๕๗ ถึง เดือน เมษายน ๒๕๕๙

๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ มีศัพท์เฉพาะที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาวิจัย เพื่อเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาวิจัย ผู้วิจัยได้ให้คำจำกัดความไว้ดังนี้

๑.๕.๑ ภาวะผู้นำ หมายถึง แนวคิดและศักยภาพส่วนตัวบุคคล ที่แสดงออกมาเมื่อปฏิสัมพันธ์กับกลุ่มบุคคลในการที่จะทำให้กิจกรรมของกลุ่มดำเนินไปสู่เป้าหมายและประสบความสำเร็จร่วมกัน

๑.๕.๒ ผู้นำ หมายถึง ผู้เป็นหัวหน้า ซึ่งได้รับการยกย่องให้เป็นหัวหน้าในองค์กรนั้นๆ ในงานวิจัยนี้ หมายถึง พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) ผู้นำการเผยแผ่พระพุทธศาสนา แห่งวัดสวนโมกขพลาราม อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี

๑.๕.๔ คุณลักษณะผู้นำ หมายถึง องค์ประกอบทั้งภายนอก และภายในที่ผู้นำควรมี องค์ประกอบภายนอก เช่น บุคลิกภาพที่แสดงออก องค์ประกอบภายใน เช่น การมีวิสัยทัศน์กว้างไกล

๑.๕.๕ บทบาทผู้นำ หมายถึง สิ่งที่ผู้นำแสดงออกมาในการบริหารจัดการต่างๆ ภายในองค์กรเพื่อให้องค์กรปฏิบัติงานภารกิจได้ตามเป้าหมายที่ตั้งไว้

๑.๕.๖ ภาวะผู้นำตามหลักพระพุทธศาสนา หมายถึงความเป็นผู้นำ หรือคุณสมบัติ ตลอดจนความสามารถของผู้นำในการนำเอาหลักคำสอนของพระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้ เพื่อการเป็นผู้นำที่ดี มีความสามารถชักนำคนทั้งหลายให้สนใจศึกษา เรียนรู้ และปฏิบัติตามหลักธรรมคำสอนในทางพระพุทธศาสนาตามเป้าหมายที่กำหนดไว้

๑.๕.๗ อิทธิพลภาวะผู้นำตามหลักพระพุทธศาสนา หมายถึง อิทธิพลที่เกิดจากปฏิปทา ข้อวัตรปฏิบัติ คุณลักษณะเฉพาะตน แนวคิด คำสอน ผลงาน และการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของท่านพุทธทาสภิกขุ (พระธรรมโกศาจารย์) ในการเป็นผู้นำการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ด้านการเขียน ด้านการพูด ด้านสื่อสิ่งพิมพ์ และด้านอิทธิพลแนวคิดที่มีผลต่อสังคมไทยในมิติต่างๆ

๑.๖ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๑.๖.๑ เอกสารที่เกี่ยวข้อง

ท่านพุทธทาสภิกขุ ได้กล่าวไว้ว่า อยู่ในป่าเพื่ออะไร? เพราะท่านมองเห็นว่าการพระพุทธศาสนาในเมืองไทยนี้อ่อนแอมาก ไม่ก้าวหน้าในการปฏิบัติ เรียนรู้แต่ไม่ปฏิบัติ ไม่มีใครทำจริง ก็อยากจะฟื้นฟูในเรื่องนี้ จึงเสียสละความสุขแบบอยู่วัดในบ้านไปอยู่ในป่า ก็พูดได้ว่าเป็นพระองค์แรกที่ริเริ่มในเรื่องนี้ขึ้นในปี ๒๔๗๕ ปีเดียวกับปีเปลี่ยนการปกครอง ท่านทำงานเกี่ยวกับธรรมะมาเป็นเวลานานถึง ๕๔ ปี มีจุดหมายสำคัญตามปณิธานที่ได้ตั้งไว้ ๓ ประการ ประการที่ ๑ ก็คือว่า ให้ทุกคนที่นับถือศาสนาของตนได้เข้าถึงธรรมะของศาสนาที่ตนนับถือ ประการที่ ๒ ต้องการทำความเข้าใจระหว่างศาสนา เพื่อไม่ให้เกิดการแตกแยกแตกร้าง ประการที่ ๓ มีความต้องการที่จะพรากจิตของชาวโลกให้ห่างจากวัตถุนิยม^{๑๑} หากคนเรากลับหลังหันกันใหม่ เข้าไปหาความถูกต้องให้ศาสนาเข้ามา มีประโยชน์ ให้เกิดกระทรวงศีลธรรม กระทรวงศาสนาโดยแท้จริงขึ้น มันก็จะแปลกดี^{๑๒}

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้กล่าวถึงภาวะผู้นำไว้ในหนังสือเรื่องภาวะผู้นำ : ความสำคัญต่อการพัฒนาคน พัฒนาประเทศสรุปว่า ภาวะผู้นำ ก็คือคุณสมบัติ เช่น สติปัญญาความดีงาม ความรู้ ความสามารถของบุคคล ที่ชักนำให้คนทั้งหลายมาประสานกันและพากันไปสู่จุดหมายที่ดีงามและกล่าวถึงลักษณะผู้นำไว้ ๓ ข้อ คือ มองกว้าง คิดไกล และใฝ่สูง และได้รวบรวมประมวลภาวะ

^{๑๑} พุทธทาสภิกขุ, ประวัติชีวิต การงาน หลักธรรม, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๓๖).

^{๑๒} โสรัช โพธิแก้ว, สอนโมกข์ร่มเย็น, (กรุงเทพมหานคร : แสงตะเกียง, ๒๕๓๑).

ผู้นำที่ดี ที่มีประสิทธิภาพ ตามแนวทางของหลักพุทธธรรมอย่างเป็นระบบและได้นำเสนอคุณสมบัติของผู้นำ ๗ ด้านของพระพุทธเจ้า เพื่อประโยชน์ต่อการพัฒนาคนและสังคมต่อ^{๑๓}

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) ได้กล่าวไว้ว่า ผู้นำ คือบุคคลที่จะมาประสานช่วยให้คนทั้งหลายรวมกัน โดยที่ว่าจะเป็นการร่วมกันหรือกระทำร่วมกันก็ตามให้พากันไปด้วยดี สู่จุดหมายที่ตั้งงาม ความเป็นผู้นำ หมายถึงคุณสมบัติของผู้นำหลายอย่างหลายด้าน แยกไปตามสิ่งที่ผู้นำจะต้องเกี่ยวข้อง คือผู้นำจะต้องมีความสามารถในการที่จะไปเกี่ยวข้องหรือปฏิบัติต่อสิ่งเหล่านั้นทุกอย่างให้ถูกต้องและได้ผลดี องค์ประกอบเหล่านั้นคือ (๑) ตัวผู้นำ จะต้องมีความสมบูรณ์ภายในตนเองเป็นจุดเริ่มและเป็นแกนกลางไว้ (๒) ผู้ตาม พร้อมคุณสมบัติที่สัมพันธ์กับผู้ตามหรืออาจจะไม่เรียกว่าผู้ตาม ในพระพุทธศาสนาได้นิยมใช้คำว่า “ผู้ร่วมไปด้วย” (๓) จุดหมาย พร้อมคุณสมบัติที่สัมพันธ์กับจุดหมาย เช่นจะต้องมีความชัดเจน เข้าใจถ่องแท้และแน่วแน่ในจุดหมาย เป็นต้น (๔) หลักการและวิธีการ พร้อมคุณสมบัติที่สัมพันธ์กับหลักการ และวิธีการที่จะทำให้สำเร็จบรรลุจุดหมาย (๕) สิ่งที่จะทำให้พร้อมคุณสมบัติที่สัมพันธ์กับสิ่งที่จะทำ (๖) สถานการณ์ พร้อมคุณสมบัติที่สัมพันธ์กับสภาพแวดล้อม หรือสิ่งที่จะประสบซึ่งอยู่ภายนอก ว่าทำอย่างไรจะผ่านไปได้ด้วยดี ในท่ามกลางสังคมและสิ่งแวดล้อม หรือสิ่งที่ประสบคือ ปัญหา เป็นต้น^{๑๔}

พระศรีปริยัติโมลี (สมชัย กุศลจิตโต) ได้กล่าวในหนังสือเรื่องสงฆ์ผู้นำสังคมว่าภาวะผู้นำ คือความมีคุณธรรม มีคุณสมบัติในการริเริ่มสิ่งใหม่ๆ ในการรวมเอากายรวมเอาใจของมวลชนหรือประสานรวมคนจำนวนมากให้เห็นดีเห็นชอบ ดำเนินไปสู่เป้าหมายที่ตั้งงามอันเดียวกันเป็นผู้คิดริเริ่มหรือยืนยันสิ่งที่เกิดขึ้นหรือที่ผ่านมาแล้วว่าเป็นสิ่งถูกต้องดีงามพร้อมทั้งเป็นผู้เสียสละกล้าคิด กล้าพูด กล้าทำในสิ่งที่ถูกต้องชอบธรรมก่อนบุคคลอื่นๆ เป็นต้น พูดให้สั้นๆ ว่าภาวะผู้นำคือคุณความดีของบุคคลในทางสร้างสรรค์สิ่งที่ดีงามแก่สังคมและมนุษยชาติ เช่นความมีสติปัญญาความรู้ความสามารถ ความบากบั่นเอาจริง เสียสละมีความหนักแน่น อดทน รอคอยได้ ความเมตตากรุณาปรารถนาดีต่อมนุษย์และสรรพสัตว์ทุกรูปทุกนาม รวมทั้งสามารถในการประสานงาน การชี้แจงแนะนำ ชักชวนให้บุคคล หรือกลุ่มคนที่มีความคิดเห็นแตกต่างกันออกไป ให้เห็นร่วมกันเห็นไปในแนวเดียวกัน จนรวมเป็นกลุ่มเดียวกัน มีใจเดียว มุ่งมั่นทุ่มเท ดำเนินไปในทิศทางเดียวกันเพื่อเป้าหมายที่ดีงามร่วมกันคนมีคุณธรรมอย่างนี้เราเรียกว่า ผู้นำ หรือมีภาวะผู้นำในที่นี้^{๑๕}

^{๑๓} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), ภาวะผู้นำ : ความสำคัญต่อการพัฒนาคน พัฒนาประเทศ, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๔๖), หน้า ๓๑-๓๒.

^{๑๔} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), ภาวะผู้นำ, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๔๙).

^{๑๕} พระศรีปริยัติโมลี (สมชัย กุศลจิตโต), สงฆ์ผู้นำสังคม, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗), หน้า ๕๒.

พระมหาจุฬาลงกรณ วชิรเมธี ได้เขียนเกี่ยวกับ ภาวะผู้นำจากเนลสัน มันเดลาถึงโอบามาแห่งทำเนียบขาว เกี่ยวกับภาวะผู้นำ สรุปได้ว่าผู้บริหารจะต้องมีธรรมะสำหรับบริหารจึงทำให้สามารถบริหารงานได้ง่ายขึ้น อนึ่ง ในหนังสือนี้ ยังได้แบ่งประเภทของผู้บริหาร ออกเป็น ๓ ประเภทคือ (๑) ผู้อาวุโส (๒) ผู้ดำรงตำแหน่ง (๓) ผู้ที่คนอื่นอยากเดินตาม นอกจากนี้ ยังเน้นถึงหลักในการเป็นผู้บริหาร มีอาชีพที่ต้องใช้อำนาจเป็น มีศิลปะในการใช้คน โดยยกตัวอย่าง พระอานนท์ พระมหากัสสปะ พระสารีบุตร บารักโอบามา และหลั่วปิง และเป็นผู้นำที่ไม่ตกหลุมดำของผู้อื่น โดยเฉพาะในเรื่อง ยุทธวิธี อำนาจ กามารมณ์ และชื่อเสียง ผู้เขียน ยังย้ำว่า การเก่งบริหารงานอย่างเดียวไม่พอ ต้องบริหารชีวิตหรือบริหารคนด้วย^{๑๖}

พระราชญาณวิสิฐ (เสริมชัย ขยมงคล) ได้กล่าวถึงความเป็นผู้นำในหนังสือหลักธรรมาภิบาลและประมุขศิลป์ ว่านายสารถิที่ดี คือผู้ที่สามารถขบถเทียมม้าให้บรรทุกสิ่งของได้มากไปถึงจุดหมายปลายทาง ได้รวดเร็วและปลอดภัย เพราะมีคุณสมบัติของนายสารถิที่ดี ที่สามารถ หรือนายวงดนตรีที่ดี คือ สามารถควบคุมวงดนตรี ซึ่งมีผู้เล่นดนตรีหลายชิ้นหลายคนเป็นวงใหญ่ให้การบรรเลงได้เพราะพรึงสะกดยให้ผู้ฟังได้เคลิบเคลิ้มเป็นสุข หรือให้บรรเลงได้เร้าใจถูกใจผู้ฟัง ให้สนุกสนาน เพราะนายวงดนตรีที่มีความสามารถ กล่าวคือมีสภาวะความเป็นผู้นำสูงอันใด หัวหน้าฝ่ายบริหารตลอดถึงหัวหน้างานทุกระดับขององค์กร ที่จะสามารถปกครองบังคับบัญชา ผู้ที่อยู่ใต้บังคับบัญชาสามารถบริหารกิจการ กิจกรรม และ/หรือโครงการต่าง ๆ ขององค์กรให้บรรลุผลดี มีประสิทธิภาพสูง ก็จะต้องเป็นผู้มีลักษณะความเป็นผู้นำที่ดี คือ ประมุขศิลป์สูง^{๑๗}

เนตรพัฒนา ยาวีราช^{๑๘} ได้กล่าวไว้ใน “ภาวะผู้นำเชิงกลยุทธ์” ว่าในความเป็นผู้นำนั้น เป็นเรื่องเกี่ยวกับการใช้อำนาจหน้าที่ หรือมีอำนาจอิทธิพลในการกำหนดพฤติกรรมหรือความรู้สึกบุคคลอื่นๆ ให้ยินยอมปฏิบัติตามที่ผู้นำต้องการความเต็มใจ ผู้นำบางคนอาจมีอิทธิพลในด้านความเคารพนับถือ ความพึงพอใจผู้อื่น เนื่องจากผู้นำเป็นผู้มีพระคุณที่เรียกว่า อำนาจบารมีหรืออำนาจพระเดชพระคุณ ความเป็นผู้นำบางครั้งเรียกว่า “ประมุขศิลป์” ซึ่งหมายถึง ศิลปะการนำ ซึ่งต้องอาศัยองค์ประกอบหลายอย่างเข้าด้วยกัน ตามแนวคิดดั้งเดิมถือว่า ภาวะการเป็นผู้นำเกิดจากคุณสมบัติส่วนตัว แต่แนวคิดในปัจจุบันถือว่าความเป็นผู้นำเกิดจากคุณสมบัติหรือพฤติกรรมความรู้ความสามารถส่วนตัวของผู้นำแต่ละคน

^{๑๖} พระมหาจุฬาลงกรณ วชิรเมธี, ภาวะผู้นำ จากเนลสัน มันเดลา ถึง โอบามาแห่งทำเนียบขาว, (สถาบันวิมุตตยาลัย, ๒๕๕๒).

^{๑๗} พระราชญาณวิสิฐ (เสริมชัย ขยมงคล), หลักธรรมาภิบาลและประมุขศิลป์, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มงคลชัยพริ้นติ้ง, ๒๕๔๘).

^{๑๘} เนตรพัฒนา ยาวีราช, ภาวะผู้นำเชิงกลยุทธ์, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทเซนทรัลเอ็กเพรสจำกัด, ๒๕๔๖).

พระครูสิริจันทนิวิฐ (บุญจันทร์ เขมกาโม)^{๑๙} ได้กล่าวเอาไว้ใน “ภาวะผู้นำเชิงพุทธ” ผู้นำคือบุคคลที่ถูกแต่งตั้งขึ้น หรือได้รับการยกย่องให้เป็นหัวหน้า มีความสามารถในการบัญชา และสามารถชักนำพาหมู่ชนไปในทางดีหรือชั่วได้ ซึ่งเรียกผู้นำตามลักษณะนี้ว่า ผู้นำแบบพลวัตซึ่งหากนำไปในทางที่ถูกที่ควรก็เรียกว่าเป็นผู้นำในทางที่ดี ถ้าหากนำไปทางที่ไม่ถูกต้อง ปฏิบัติการอันเป็นปฏิปักษ์ต่อระเบียบแบบแผนของสังคมก็เรียกว่า เป็นผู้นำนินส่อ คือนำไปในทางที่ไม่ดี

จากที่บทวนเอกสารดังกล่าวมาสามารถสรุปได้ว่า ผู้นำ คือบุคคลที่จะมาประสานช่วยให้คนทั้งหลายรวมกัน โดยที่ว่าจะเป็นการร่วมกันหรือกระทำร่วมกันก็ตามให้พากันไปด้วยดี สู่จุดหมายที่ตั้งงาม ภาวะผู้นำ คือคุณสมบัติของผู้นำหลายอย่างหลายด้าน แยกไปตามสิ่งที่ผู้นำจะต้องเกี่ยวข้อง คือผู้นำจะต้องมีความสามารถในการที่จะไปเกี่ยวข้องหรือปฏิบัติต่อสิ่งเหล่านั้นทุกอย่างให้ถูกต้องและได้ผลโดยอาศัย แนวคิด ทศนคติ หลักการ แนวทาง วิธีการ อุดมการณ์ คุณลักษณะ อัตลักษณ์ คุณธรรม ทักษะในการสื่อสาร การติดต่อประสานงาน มนุษยสัมพันธ์ เป็นต้น จากเอกสารงานดังกล่าวมาเป็นการกล่าวหลักการกว้างๆ ของภาวะผู้นำแนวพุทธ ซึ่งตรงกับงานวิจัยนี้ แต่ประเด็นที่ต้องการนำ เสนอเพิ่มเติมและลงรายละเอียด คือการศึกษาภาวะผู้นำตามหลักพระพุทธศาสนาพระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) ที่ผู้วิจัยจะต่อยอดต่อไป

๑.๖.๒ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

พระบุญเรือง จิตธมโม^{๒๐} ได้ศึกษาเรื่องการศึกษาเชิงวิเคราะห์ผู้นำในพระพุทธศาสนา ศึกษาเฉพาะวิธีการแก้ปัญหาของพระพุทธเจ้า จากผลการศึกษาพบว่าภาวะผู้นำคือ ผู้มีความรู้ความสามารถในการตัดสินใจ ในการนำพาตนเองและหมู่คณะให้สามารถดำเนินไปได้ในสถานการณ์ที่เหมาะสม ภาวะผู้นำนั้นยังขึ้นอยู่กับบุคลิกภาพเป็นตัวส่งเสริมพระพุทธศาสนาแสดงหลักธรรมไว้สำหรับผู้นำคือ หลักพรหมวิหาร ๔ อิทธิบาท ๔ สังคหวัตถุ ๔ ขรवासธรรม ๔ ขรवास ธรรม ๔ ทศพิธราชธรรม ๑๐ และจักรวรรดิวัตร ๑๒ เมื่อรวมลักษณะของหลักธรรมทั้งหมดแล้วล้วนเป็นสิ่งที่เกื้อหนุนให้ผู้บริหารมีคุณสมบัติที่ดี และประสบความสำเร็จในการบริหารองค์กรทั้งสิ้น

^{๑๙} พระครูสิริจันทนิวิฐ (บุญจันทร์ เขมกาโม), ภาวะผู้นำเชิงพุทธ, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : นิติธรรมการพิมพ์, ๒๕๕๙).

^{๒๐} พระบุญเรือง จิตธมโม, “การศึกษาเชิงวิเคราะห์ผู้นำในพระพุทธศาสนา : ศึกษาเฉพาะวิธีการแก้ปัญหาของพระพุทธเจ้า”, วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๙).

มนตรี ธีรธรรมพิพัฒน์^{๒๑} ได้ศึกษาเรื่องจริยธรรมกับภาวะผู้นำศึกษาทัศนะของนักวิชาการในมหาวิทยาลัยแห่งประเทศไทย ที่มีต่อผู้นำทางการเมือง ผลการศึกษาพบว่า นักวิชาการรัฐศาสตร์ส่วนมากมีทัศนะที่สอดคล้องกันในประเด็นการศึกษาด้านต่างๆ ดังนี้ สภาพผู้นำ ควรกำหนดตามรัฐธรรมนูญและการยอมรับของสังคมนั้นลักษณะผู้นำที่พึงประสงค์คือ ผู้นำแบบประชาธิปไตย วิธีการให้ได้มาซึ่งมีความชอบธรรมคือวิธีการแบบประชาธิปไตย เป็นกลไกที่มีเหตุผล ทุกคนเคารพความคิด สิทธิเสรีภาพ และมนุษยภาพซึ่งกันและกัน ตลอดจนมีส่วนร่วมทางการเมืองและสามารถตรวจสอบการทำงานของผู้นำ และถอดผู้นำไม่ชอบธรรมได้ จริยธรรมของผู้นำกับจริยธรรมของนักปกครองเป็นหลักตัดสินความถูกต้องในอาชีพทางการเมือง จริยธรรมจะเกิดขึ้นได้ต้องอาศัยโครงสร้างระบบกลไก วิธีการในระบอบที่ถูกต้องชอบธรรม

สุรศักดิ์ ม่วงทอง^{๒๒} ได้ศึกษาเรื่องพุทธธรรมกับภาวะผู้นำที่พึงประสงค์ ศึกษาเฉพาะกรณีกำนันผู้ใหญ่บ้าน จังหวัดนครราชสีมา กล่าวถึงภาวะผู้นำไว้ว่า ภาวะผู้นำ คือการที่ผู้นำใช้อำนาจหรืออิทธิพลหรืออำนาจหน้าที่ความสัมพันธ์ ซึ่งมีอยู่ต่อผู้ใต้บังคับบัญชาในสถานการณ์ต่างๆ เพื่อปฏิบัติการและอำนวยการ โดยใช้กระบวนการติดต่อสื่อสารซึ่งกันและกัน เพื่อมุ่งให้บรรลุตามเป้าหมายที่ได้กำหนดไว้ กล่าวโดยสรุป ผู้นำคือบุคคลใดก็ตามที่มีอิทธิพลเหนือคนอื่นในกลุ่มหรือมีบทบาทสำคัญในการนำกลุ่มไปสู่ความสำเร็จตามเป้าหมาย ในการทำงาน ผู้นำอาจเป็นคนคนเดียวกับผู้บริหารหรือไม่ก็ได้ ดังนั้น ในกลุ่มหรือองค์กรหนึ่งๆอาจมีผู้นำหลายคนนอกเหนือจากผู้บริหารหรือหัวหน้าซึ่งเป็นผู้นำโดยตำแหน่ง ส่วนภาวะผู้นำ หมายถึง คุณลักษณะส่วนบุคคลที่แสดงออกมาเมื่อปฏิสัมพันธ์กับกลุ่มในระหว่างการทำงานหรือกับผู้ร่วมในสถานการณ์เดียวกัน ในอันที่จะทำให้กิจการของกลุ่มดำเนินไปสู่เป้าหมายและความสำเร็จ

นันทวรรณ อีสรานุวัฒน์ชัย^{๒๓} ได้ศึกษาเรื่องภาวะผู้นำที่พึงประสงค์ในยุคโลกาภิวัตน์: ศึกษาจากหลักพุทธธรรม ได้กล่าวว่า ภาวะผู้นำที่ดีตามหลักพุทธธรรม ซึ่งผู้นำที่ดีจะต้องยึดหลักธรรม เช่น พรหมวิหาร ๔ พละ ๕ และ สัมปยุตธรรม ๗ เป็นต้น เป็นคุณธรรมที่สำคัญสำหรับการปฏิบัติหน้าที่ของตน เพื่อให้สามารถดำเนินกิจการงานทุกอย่างให้บรรลุผลสำเร็จที่วางไว้และนำพาหมู่คณะสังคมไปสู่ความสงบสุขและมั่นคงตลอดไป รูปแบบผู้นำที่พึงประสงค์ในยุคโลกาภิวัตน์ ที่เกิดจากการ

^{๒๑} มนตรี ธีรธรรมพิพัฒน์, “จริยธรรมกับภาวะผู้นำศึกษาทัศนะของนักวิชาการในมหาวิทยาลัยแห่งประเทศไทยที่มีต่อผู้นำทางการเมือง”, **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๐).

^{๒๒} สุรศักดิ์ ม่วงทอง, “พุทธธรรมกับภาวะผู้นำที่พึงประสงค์ : ศึกษาเฉพาะกรณีกำนันผู้ใหญ่บ้าน จังหวัดนครราชสีมา”, **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๓).

^{๒๓} นันทวรรณ อีสรานุวัฒน์ชัย, “ภาวะผู้นำที่พึงประสงค์ในยุคโลกาภิวัตน์ : ศึกษาจากหลักพุทธธรรม”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐).

ประยุกต์ของภาวะผู้นำตามหลักพุทธธรรม ต้องประกอบด้วยหลัก ๓ ประการ คือ หลักการครองตน ครองคน ครองงาน โดยมุ่งเน้นให้ผู้นำเกิดการพัฒนาคณะ และพัฒนาระบบงานให้มีคุณภาพที่สมบูรณ์ แบบทั้ง ๒ ด้านคือ ๑) คุณภาพด้านความสามารถ เพื่อทำให้เกิดการพัฒนาดน พัฒนาคณะและพัฒนาองค์กรให้เป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้ ปรับปรุงความเป็นผู้นำ คุณภาพบุคลากรในองค์กร ให้มีความเหมาะสมกับการเปลี่ยนแปลงในยุคโลกาภิวัตน์อยู่เสมอ ๒) คุณภาพด้านจิตใจ เพื่อให้เกิดการยกระดับจิตใจของผู้นำให้มีคุณธรรมจริยธรรม เห็นแก่ประโยชน์สุขส่วนรวมเป็นหลัก เพื่อให้สามารถนำพาหมู่คณะ องค์กรและสังคมไปสู่ความเจริญก้าวหน้าที่ยั่งยืนและมั่นคง ผู้วิจัยพิจารณาแล้วเห็นสมควรที่จะทำการศึกษาถึงการนำความเป็นผู้นำ หรือภาวะผู้นำของท่านพุทธทาสภิกขุ และคุณลักษณะเด่นด้านต่างๆ ทั้งด้านการปกครอง การเผยแผ่พระพุทธศาสนา การทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา และด้านสังคม สงเคราะห์อย่างจริง และทราบว่าหากเกิดสถานการณ์หรือเหตุการณ์ใด ผู้นำควรเลือกวิธีการบริหารงานแบบใด จึงจะทำให้องค์กรหรืองานในด้านนั้นๆ ประสบความสำเร็จสูงสุด ทั้งนี้ยังมีการศึกษาหลักทฤษฎีเกี่ยวกับภาวะผู้นำและรูปแบบของภาวะผู้นำแบบตะวันตกและตะวันออก และอื่นประกอบเพิ่มเติม อันจะเป็นประโยชน์ในการนำคุณค่าภาวะผู้นำนั้นมาปรับใช้กับวิถีชีวิตปัจจุบันต่อไป

จากงานวิจัยภาวะผู้นำดังกล่าวมา สามารถสรุปได้ว่าผู้นำจะต้องประกอบด้วยภาวะ ๒ ประการ คือ ๑. ภาวะภายในจิตใจ มีคุณธรรม กล้าคิด กล้าพูด กล้าตัดสินใจ เพื่อประสานผลประโยชน์ของหมู่ชน หรือองค์กรที่ตนรับภาระที่จะนำไปสู่จุดหมายปลายทาง ๒. ต้องมีบุคลิกภาพภายนอก ที่น่านับถือ น่าเชื่อถือ แสดงความสามารถให้เห็นประจักษ์ด้วยสายตา ที่จะนำพาไปสู่ผลประโยชน์ขององค์กร มีหลักการครองตน ครองคน ครองงาน โดยการนำหลักภาวะผู้นำทางพระพุทธศาสนา มาใช้ในการเป็นผู้นำ

๑.๗ วิธีการดำเนินการวิจัย

การดำเนินการวิจัยครั้งนี้เน้นการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) โดยศึกษาค้นคว้าจากเอกสารข้อมูล ดังนี้

๑.๗.๑ ศึกษาข้อมูลภาวะผู้นำตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา

(๑) ศึกษาข้อมูลชั้นปฐมภูมิ (Primary Source) ผู้วิจัยได้ศึกษาจากคัมภีร์พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๓๙

(๒) ศึกษาเอกสารทุติยภูมิ (Secondary Source) โดยศึกษาค้นคว้าจากคัมภีร์อรรถกถา ฎีกา อรรถกถา ตำราเอกสารทางวิชาการ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๑.๗.๒ ศึกษาข้อมูลแนวคิดและทฤษฎีภาวะผู้นำ

(๑) ศึกษาแนวคิดและทฤษฎีผู้นำ และภาวะผู้นำในพระศณะทั่วไป จากเอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

(๒) ศึกษาแนวคิดและหลักการเป็นผู้นำ ภาวะผู้นำในพระศณะนักวิชาการไทย ที่เกี่ยวข้อง เช่น พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต) พระมหาวุฑฒิชัย วชิรเมธี (ว.วชิรเมธี) พระราชญาณวิสิฐ (เสริมชัย ชยมงคล), พระศรีปริยัติโมลี (สมชัย กุศลจิตโต) เป็นต้น

(๓) ศึกษาข้อมูลเรื่องคุณลักษณะเด่นภาวะผู้นำของท่านพุทธทาสภิกขุ (พระธรรมโกศาจารย์) จากหนังสือ ตำรา เอกสารทางวิชาการต่างๆ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับผลงานของท่านพุทธทาสภิกขุ แห่งวัดสวนโมกขพลาราม อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี

(๔) วิเคราะห์อิทธิพลแนวคิดและภาวะผู้นำของท่านพุทธทาสภิกขุ (พระธรรมโกศาจารย์) ให้เห็นคุณลักษณะของภาวะผู้นำด้านต่างๆ ทั้งเรื่องภาวะผู้นำด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ภาวะผู้นำการงานบำรุงพระพุทธศาสนา ภาวะผู้นำด้านวรรณกรรมและวรรณคดีทางพระพุทธศาสนา โดยศึกษาผ่านผลงานที่ปรากฏจากหนังสือ ตำราวิชาการ เอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๑.๗.๓ รวบรวมข้อมูล เรียบเรียง ประยุกต์ สังเคราะห์องค์ความรู้ภาวะผู้นำของท่านพุทธทาสภิกขุ และคุณค่าที่ได้รับจากภาวะผู้นำของท่านพุทธทาสภิกขุ (พระธรรมโกศาจารย์) มาปรับใช้กับวิถีชีวิตสังคมไทยปัจจุบัน

๑.๗.๔ สรุปผลการวิจัย และนำเสนอผลการวิจัยจัดเป็นรูปเล่มสมบูรณ์

๑.๘ ประโยชน์ที่ได้รับ

๑.๘.๑ ได้ทราบถึงแนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับภาวะผู้นำทั่วไปและตามหลักพระพุทธศาสนา

๑.๘.๒ ได้ทราบถึงอัตชีวประวัติ และผลงานของท่านพุทธทาสภิกขุ (พระธรรมโกศาจารย์) ที่เกี่ยวข้องกับภาวะผู้นำ

๑.๘.๓ ได้ทราบถึงผลการวิเคราะห์ภาวะผู้นำของท่านพุทธทาสภิกขุ (พระธรรมโกศาจารย์) ที่มีอิทธิพลต่อสังคมไทยปัจจุบัน